

MÜASİR AZƏRBAYCAN TƏSVİRİ SƏNƏTİNDƏ QROTESK OBRAZLAR

Dilərə Müzəffəri,
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin
"Təsviri sənət tarixi və nəzəriyyəsi" kafedrasının müəllimi,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının doktorantı
E-mail: art_dilera@yahoo.com

Müasir Azərbaycan rəngkarlığı yaşlı, orta və gənc nəsil rəssamların zəngin irsini özündə ehtiva edir. Müxtəlif yaradıcılıq metodlarına müraciət edən fırça ustalarının əsərləri klassik realizmdən başlayaraq avanqard meyilli performans və instalyasiyalarla səciyyələnir. Bu rəngarəng bədii üslublar arasında qrotesk metodundan istifadə ilə yaradılmış obrazlara tez-tez rast gəlinir. Əksər halda qroteskə müraciət məcazi mənə axtarışları və ifadə olunması zəminində meydana gəlir. Obrazlarda "zahir" və "batın" estetik kateqoriyaları öz əsərlərində araşdıran rəssamlar qroteskdən bədii üsul kimi bəhrələnərək dərin, "çoxqatlı" obrazların təqdimatına müyəssər olurlar. Belə obrazlar bəzən real insanlardan, hadisələrdən, bəzən isə təxəyyüldən qaynaqlanaraq müəyyən ideyanı və ya təsəvvürü canlandırmaq məqsədi daşıyır. "Görünən" və "görünməyən" prinsipindən çıxış edən rəssamlar belə obrazları yaradarkən şişirtməyə, "yüklənməyə", deformasiya və təhrif olunma üsullarından istifadə edərək obrazların "alt" mənalarını qabartmağa üstünlük vermişlər. Bəzən ilk baxışdan adi görünən səhnəni həssas rəssam duyumu mürəkkəb, ikimənalı və çoxmənalı obrazlar kimi təqdim edərkən tamaşaçıya həmin obrazın "görünməyən" tərəfini

ifadə etməyə və bununla da daha zəngin obraz yaratmaq imkanı qazanır.

Müasir Azərbaycan təsviri sənətinin bütün sahələrində insan həyatını və obrazlar aləmini ifadə edərkən rəssamların belə qroteskli əsərlərinə rast gəlinir. Qrotesk bir bədii metod kimi rəssama obrazı "yeni bucaqdan" təsvir imkanları verdikdə belə məcaziliklə müşayiət olunan əsərlərə daim rast gəlmək mümkündür.

Qrotesk vasitəsilə obrazlara əlavə çalar və mənə "yükləyən" rəssamlar sırasında Cavad Mircavadovu (1923–1992) qeyd etmək olar. Həmdövr və keçmiş "həyat mənzərələrini" fantasmaqorik tərzdə təsvir edən rəssam ilk baxışda adi görünən həyat səhnələri və obrazların məcazi mənalarını məhz qroteskləşmə vasitəsilə tamaşaçıya çatdırır (şəkil 1, 2). Rəssamın məşhur "Şərq motivləri" adlanan silsiləsində bu metod özünü tam qabarıqlığı ilə ifadə etmişdir. "Rəqqasə", "Kənd motivi", "Şərq gəlini" adlı əsərlərdə insan, heyvan obrazları sanki fantastik aləmin məxluqlarıdır. Stilizasiya, şişirtmə və təhrif kimi bədii vasitələrdən bəhrələnen yaradıcılıq zahirən tanış olan obraz və motivləri irreal aləmin ifadəçilərinə çevirir. Qroteskli obrazlar sanki başqa, paralel zamanın və tarixin mənsublarına

Mir Teymur Məmmədov

9

dönüşmüşlər. Rəssam bu obrazlar vasitəsilə bəzi halda sarkastik, bəzi hallarda isə "isti", səmimi hissləri, özünün simpatiyasını həmin obrazlara ifadə etməyə nail olur.

Qrotesk vasitəsilə obrazın təsirini, mənasını və ideyasını qabartmaq rəssamın "Dəniz canavarı" ("Morskoy volk") əsərində də açıq-aydın görünür (şəkil 3). Yaşlı bosman dənizçilərə xas zolaqlı köynəkdə və müştük (trubka) çəkən zaman təsvir olunub. Həyatdan və bədii ədəbiyyatdan tanış olan "dəniz canavarı" obrazı rəssamın qroteskləşməsinə məruz qalaraq vahiməli, qəddar və əzəzil məxluqa çevrilib. Burada rəssam konkret insanı deyil, məhz ümumiləşmiş "dəniz canavarı" obrazını təsirli və yaddaqalan şəkildə ifadə edə bilmişdir.

Qroteski bədii metod kimi öz yaradıcılığında tez-tez istifadə edən rəssamlardan biri də Rasim Babayevdir (1927–2007). Onun çoxsaylı "divləri", "pəriləri" və digər obrazları reallıqla fantastikanın vəhdətinin ifadəçisidir. Real obrazların fantastik təhrifi və ya onların bədii montaj vasitəsilə yeni, qeyri-real şəkllə salınması nəticəsində yeni-yeni mənalar ifadəsinə nail olunur. Real və mifik personajlar bir obrazda birləşməklə mifopoetik kontekstə daxil olur və bu da onu "mifoloji yaddaş" əsasında daha oxunaqlı və qavrayışlı edir.

Rəssamın belə məcazi mənalar kəsb edən obrazları sırasında "Falçı"nın nümunə göstərmək olar (şəkil 4). Əsərdə ayılı gecə fonunda magik falçılıqla məşğul qadın təsviri verilib. Qadının geyimi, baş örtüyü real, müasir deyil, o sanki sehrli nağıllardan çıxmış personajdır. İnsan inamı ilə "manipulyasiyalar" edən fırlıdaqçı falçı fokus göstərir. Diqqətlə baxdıqda məlum olur ki, onun iki deyil, üç əli var! Bununla

rəssam falçının "fırıldıq" təbiətini və adi insanlardan fərqi qabartmağa nail olur.

Simvolik mənə kəsb edən əsərlərində tez-tez qroteskə müraciət edən rəssamlardan biri də görkəmli Azərbaycan heykəltəraşı Fazil Nəcəfovdur (1935). Əsərlərində ideya tutumunu, onun simvolik səslənməsini artırmaq, obrazın təsirliyi gücləndirmək məqsədilə heykəltəraş sərbəst vizual transformasiyalardan geniş istifadə edir. Belə obrazların əldə olunması üçün sənətkar bəzi hallarda real motiv və görüntüləri "bədii şişirtmə", "plastik formanın gərginləşməsi", "bütövün fraqmentləşməsi və təhrifi", "uyğun olmayan hissələrin biri-biri ilə birləşməsi" kimi bədii yaradıcılıq üsullarından bəhrələnilir.

Bu baxımdan heykəltəraşın "Mühəribənin siması" adlı heykəl kompozisiyası diqqətəlayiqdir (şəkil 5). Nəhəng təkərli arabası (cəng arabası) ifadə edən insan kəllə sümüyünü idarəçisi xırda və cılız insan fiquru rəmzi şəkildə bütün işğalçıların ümumiləşmiş obrazıdır. İşğalçının idarə etdiyi araba – kəllə sümüyü, əslində, "ölüm arabasıdır", onu idarə edənlər isə məhz insanlardır. Əslində, heykəltəraşın yaratdığı obraz fantastikdir, lakin bu qəribə fantasmaqorik obraz son nəticədə geniş ümumiləşmə, rəmzi mənə kəsb etməyə müyəssər olmuşdur.

Öz yaradıcılığında daim qroteskə, bədii məcaziliyə müraciət edən rəssamlardan biri də Kamal Əhməddir (1940–1994). Rəssam dünya və həyat hadisələrinə, mənəvi və sosial dəyərlərə daim qeyri-trivial münasibətlə, obrazlarında "ikimənallığı", məcazi ifadə tərzini qrotesk və bədii "yükləmə" vasitəsilə ifadə etmişdir. Sosialist realizmi metodundan imtina etmiş rəssam həyatı obrazları və mənəvi dəyərləri əks etdirən kompozisiyalarda fantasmaqoriyadan və simvolik obrazlardan geniş yararlanıb. Rəssamın qroteskləşmiş obrazlarından biri onun "Dialog" əsərində açıq görünməkdədir (şəkil 6). Əsərdə ilk baxışdan qarşı-qarşıya durmuş və biri digərinə münasibət ifadə edən qırmızı rəngli itlər təsvir olunmuşlar. "Qrotesk dili"ni ifadə edən

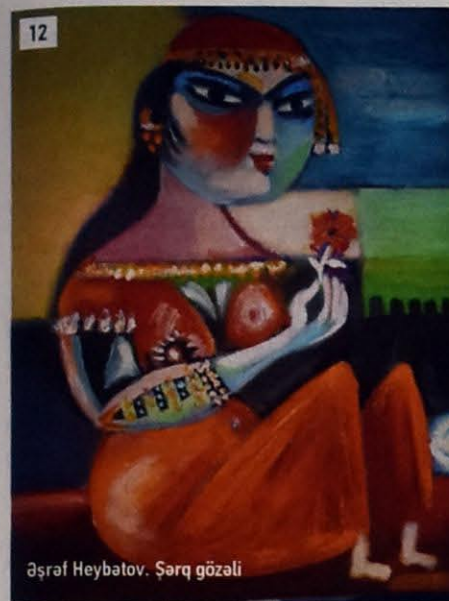
xüsusiyyətlər sırasında itlərin parlaq qırmızı rəngini, onların plastik formasının kəskin təhrifini və fantastik obrazlara çevrilməsini qeyd etmək yerinə düşər. Rəssam burada məcazi mənada kişi və qadın münasibətlərini, bu münasibətlərin gizlin mahiyyətini açmağa çalışmış və son dərəcə "oxunaqlı" bir obraz yarada bilmişdir.

Qroteski bir bədii üsul kimi öz yaradıcılığında istifadə edən müasir rəssamlardan biri Mir Teymur Məmmədovdur (1947). Qrafika, rəngkarlıq, heykəltəraşlıq sahələrində bir çox yaddaqalan əsərlər yaratmış sənətkar özünü daha çox keramika ustası sayır və son dövrlərdə bu sahədə silsilə işlərə imza atmışdır. Əvvəlki dövrlərdə Əzim Əzimzadənin (1880–1943), Ələkbər Rzaquliyevin (1903–1974) yaradıcılıqlarında yer almış "Köhnə Bakı tipləri" mövzusunda müasir tərzdə davam etdirən rəssamın keramik heykəllərində belə qrotesklə müşayiət olunan müasir Bakı tiplərinə rast gəlmək mümkündür. Özünəməxsus "Abşeron tipini" duzlu, məzəli obrazlarda əks etdirən sənətkarın yaratdığı keramik heykəlciklər təfəqurlu olmasına baxmayaraq bir çox halda "janr" xarakterinə uyğundur (şəkil 7, 8, 9, 10, 11). Mir Teymurun obrazları hər bir bakılı üçün çox tanış, səmimiyyətlə diqqəti cəlb edəndir. Sadə əmək adamları, dindarlar, xırda satanlar və bir çox başqa obrazlar rəssam təxəyyülündən keçirilərək özünəməxsus "şişirtməyə", "qabardılmaya" məruz qalmışlar. Müxtəlif emosionallığa malik fiqurlar birmənalı olaraq təbəssüm doğurur, öz istiliyi, tərəvəti və cazibəliyi ilə diqqət çəkir. Həmin obrazların formalaşdırılmasında qroteskin imkanlarından geniş bəhrələnən rəssam adi həyat personajlarını onları yaxşı tanıyan və bələd olan insan kimi təqdim etməklə hamının görə bilmədiyi insani keyfiyyətləri və xasiyyətləri üzə çıxararaq onların üzərində obrazı kökləməyə nail olmuşdur.

Əski Şərq motivlərinə müraciət edərkən qroteskdən istifadə

edən rəssamlardan biri də Əşraf Heybətovdur (1951). Onun "Şərq gözəli", "Şərq döyüşçüsü" əsərlərində stilizasiya və bəzi hallarda karikatura, şarj səviyyəsində ucaldılması təsvir olunanlara əlavə mənə, mənəvi keyfiyyət, xasiyyət "verərək" obraz çalarları və qatları daha da zənginləşiblər. Əlində çiçək tutaraq xəyallara dalmış Şərq gözəlinin anatomik nisbətləri tam pozulmuş, qabardılmış dekorativliyin reallıqdan kənar olmasına baxmayaraq tamaşaçı qarşısında özünün xoşbəxt həyatını gözləyən gənc qız obrazı canlanır (şəkil 12). Bu obrazın prototipinə orta əsrlər Şərq miniatürlərində rast gəlmək mümkündür. Əlində çiçək tutaraq Şərq libasında yerdə oturmış gənc qız miniatüründən bəhrələnən rəssam özünün "Şərq gözəlini" orta əsrlərdən ayıraraq doğma Bakı mühitinə daxil edir. Arxa planda görünən Bakı qalasının silueti, qala divarları obrazın yerli məşəyi qabartmağa imkan verir.

Belə qrotesk xarakterli obraza rəssamın digər əsərində də rast gəlirik. "Şərq döyüşçüsü" əsərində döyüş dəvəsinin ipini tutaraq yanı ilə addımlayan və orta əsrlərə xas döyüş libası, dəbilqəli, zireh geyimli insan təsvir olunmuşdur (şəkil 13). Dəvəni müşayiət edən döyüşçünün başının bədənə nisbətən həddən ziyadə böyük təsviri onun portret cizgilərini daha aydın və qabarıq görməyə imkan verir. Bununla rəssam tamaşaçı diqqətini ümumi obrazdan döyüşçünün portretinə yönəldə bilmişdir. Müharibələr, qanlı döyüşlərdə iştirak edərək son dərəcə sərtləşmiş və qəddarlaşmış döyüşçü obrazı dönməzliyi, möhkəmliyi və məqsədinə doğru inamla gedən insanı ehtiva edir. Obrazın simvolik mənasının qabardılması bilavasitə qrotesk vasitəsilə əldə olunub. Orta əsrlər Şərq döyüşçüsünə xas xüsusiyyətləri şişirdərək məqsədyönlü təqdimatı nəticəsində məqsədini bilən və ona doğru inamla addımlayan "dönməz" insan obrazı yaranmışdır.

Əşraf Heybətov. Şərq gözəli

lara Azərbaycanın Xalq rəssamı Qəyyur Yunusun (1948) əsərlərində mütəmadi rast gəlmək mümkündür. Əski Qacarlar üslubunu müasir həyat və onun formaları ilə sintez edən rəssamın əsərlərində mifoloji və real obrazlar "Qacarsayağı" stilizasiya olur, bədii montaj, şişirtmə, təhrif və ya transformasiya kimi bədii üsullardan istifadə

Ədəbiyyat:

1. 6-cı mikrorayon rəssamları. Kataloq. 2011.
2. Мирза Гюльрена. Творческий процесс и индивидуальный стиль художника в азербайджанской станковой живописи последней трети XX века. Автореферат Диссертации. Баку–2004.
3. Алиев Эльчин. Проблема восприятия визуальной формы в искусстве. Автореферат Диссертации. Баку–2004.
4. Байрамов. Проблема художественной традиции в изобразительном искусстве Азербайджана. Автореферат Диссертации. Баку–1997.
5. Тагирова Мехрибан. Проблемы и тенденции современной азербайджанской живописи (1980–2000 г.г.). Автореферат Диссертации. Баку–2005.
6. Абдуллаева Рена. Проблема художественного стиля в информационной культуре. Автореферат Диссертации. Баку–2005.

Резюме

В статье проводится обзор творчества современных художников Азербайджана, в чьем творчестве широко используется гротеск как художественный метод. Современные Азербайджанские художники обращаются к гротеску для усиления и обогащения идейного и символического содержания созданных образов. Гротеск образуется Азербайджанскими художниками методом художественного утрирования, монтажа, деформации реальных объектов и фантастического соединения различных визуальных образов.

Ключевые слова: Азербайджан, современная живопись, гротеск, художественное преувеличение, художественный метод, фантазматология, стилизация, художественный монтаж.

Summary

Present article deals with the overview of works by modern artists of Azerbaijan who widely used grotesque as an artistic method in their oeuvre. Modern Azerbaijan artists appeal to grotesque for amplification and enrichment of ideological and symbolic content of created images. Grotesque is attained by Azerbaijani artists by using imaginative exaggeration, montage, deformation of real objects and fancy junction of various visual images.

Key words: Azerbaijan, modern painting, grotesque, artistic exaggeration, artistic method, phantasmagoria, stylization, artistic montage.

Əşraf Heybətov. Şərq döyüşçüsü

Qəyyur Yunus Qacar sayacağı

edən rəssam öz yaratdığı obrazlara "gizli" mənalar verməyi bacarır. Quşla qız fiqurunun sintezi nəticəsində rəssam məcazi mənada qızları bəzən mifik "bəxt quşu"na "səhlik quşu"na bəzən isə köçəri quşlara bənzədir. Belə bədii sintez nəticəsində rəssamın obrazları əlavə, "alt qatda gizlənmiş" mənə və ideya çalarlarına malik olur (şəkil 14).

Müasir Azərbaycan rəssamlarının yaradıcılığında qroteskin bir bədii vasitə kimi istifadəsinin təhlili onu deməyə əsas verir ki, rəssamlar bu metoddan öz yaratdığı obrazlara daha dərin, əlavə və "gizli" mənalar vermək üçün istifadə etmişlər. ♦